

Bir Bilgilenme Süreci Olarak İbnu'l-Arabî'de Aşk*

Hatice Şekerci

Giriş

Arapça aslı *ışk* olup sözlükte “şiddetli sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması” anlamına gelir. Aşk kelimesinin sözlük anlamının, aynı kökten olup sarmaşık anlamına gelen *aşeka* ile de yakından ilgili olduğu belirtilir.¹ Buna göre sarmaşığın, kuşattığı ağacın öz suyunu emmesi ve onunla bütünleşmesi gibi, aşk da, âşık ile mâşûku bütünleştirir. Mâşûk sevgiyle, âşıkını iç ve dış âleminde sarıp kuşatmaya başlar. Bu yaklaşma, âşıkın mâşûkunda fâni olması, yani yok olmasıyla sonuçlanır. Burada aşkın fonksiyonu âşık ve mâşûkun vuslatını, bir diğer ifadeyle iki ayrı parçanın birleşmesini sağlamaktır. Vuslatı sağlayan ve iki ayrı parçayı birbirine çeken kuvvet aşktır.

İslâmî literatürde aşk, ilahî ve beşerî olmak üzere başlıca iki anlamda kullanılmıştır. İlahî aşka genellikle hakikî aşk, beşerî olana da mecazî aşk denilmiştir. Tasavvufî düşüncede merkezî bir öneme sahip olan “aşk”, İbnu'l-Arabî'nin² *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* adlı devâsa eserinin tamamen aşk konusuna hasredilmiş “*fi ma'rifeti makâmi'l-mahabbeti*” (sevgi

makâmının bilinmesine dair)³ başlıklı 178. bölümünde derinlemesine anlatılmıştır. Bununla birlikte, İbnu'l-Arabî'nin *Füsûsu'l-hikem* ve *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* başta olmak üzere tüm eserlerinde, aşkın inceden inceye her konunun içinde aktığını söylemek mümkündür. Gözden kaçırılmaması gereken bir nokta da, İbnu'l-Arabî'nin eserlerine yansıyan aşkın kitaplardan değil kendi deneyimleri neticesinde elde edildiğidir. Kendisi, bizzat zevk etmek suretiyle yaşadıklarını ve kendine verilen irfânî bilgiyi aktarmıştır:

Allah bize sevgiden büyük bir pay vermiştir. Aynı zamanda bize o sevgiyi tutabilecek gücü de vermiştir. Vallahi, ben sevgide öyle bir şey buluyorum ki, hayalimdeki o sevgi gökyüzünde olsaydı hiç kuşkusuz gökyüzü çatır çatır çatlardı. Eğer bu aşk yıldızlarda olsaydı yıldızlar parçalanır parça parça düşerdi. Eğer bu aşk dağlarda olsaydı dağlar yerinden kalkar yürürdü. İşte, ben böyle bir sevgiyi yaşadım. Allah, o sevgiyi miras alanlardan bana öyle bir güç, öyle bir kuvvet verdi ki, o âşıkların özüdür. Ben o güç içinde kendimde öyle şaşırtıcı hâller gördüm ki hiçbir sözcük onu tasvir edemez, onu anlatamaz.⁴

* Bu çalışma, 3 Temmuz 2005 tarihinde düzenlenen *Bilim ve Sanat Vakfı XV. Öğrenci Sempozyumu*'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

1 Süleyman Uludağ, “Aşk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, c. IV, s. 11.

2 İslâm irfânının zirve şahsiyetlerinden biri olan Muhyiddin İbnu'l-Arabî ile ilgili olarak, gerek tercüme gerekse onunla ilgili muhtelif eserlerde, adının bazen “İbn Arabî” bazen de “İbnu'l-Arabî” şeklinde zikredilmesinden dolayı, kaynak gösterirken yayıncı veya mütercimmin tercihleri dikkate alınmıştır.

3 *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin, 178. bölümü “İlahî Aşk” adıyla tercüme edilmiştir.

4 İbn Arabî, *İlahî Aşk*, çev. Mahmut Kanık, İstanbul, İnsan Yay., 1998, s. 118.

Aşk'ın Ontolojik Önceliği

Aşk (muhabbet, sevgi) ve güzellik (*cemâl, hüsn*) konusu genel olarak tasavvufta, özel olarak da İbnu'l-Arabî'de önemlidir. Her şeyden evvel İbnu'l-Arabî âlemin var oluş sebebi olarak sevgiyi görür. Bu sevgi ise âlemde her şeye sirayet etmiştir.⁵ Bu manada aşk ya da sevgi, âlemdeki çekim kuvveti ve enerjiyi de içine alan kozmik bir mahiyete sahiptir.

İbnu'l-Arabî âlemin ve insanın yaratılışını, “Ben gizli bir hazineydim. Bilinmekliği sevdim (ahbebtü)/istedim ve mahlûkatı yarattım”⁶ hadis-i kudûsine dayanarak izâh eder. Bu izâh tarzı genelde tüm âriflerin ortak kanaatini yansıtmaktadır. Ârifler, Allah'ın insanı yaratması karşısında, “istedim” şeklinde daha dar anlamdaki bir fiili değil de, “arzuladım”, “sevdim” şeklinde tercüme edebileceğimiz bir diğer fiili, yani “ahbebtü” fiilini kullanmasından yola çıkarak, aslında varlığın kaynağının *hub* olduğunu, *aşk* olduğunu ileri sürerler. Onlara göre yaratılış, bir bakıma aşk hikâyesidir.⁷ Çünkü aşk, Hak Teâlâ'nın zatî bir vasfıdır. İbnu'l-Arabî de, âlemin yaratılışını aşk temelinde şöyle izâh eder:

Âlem için asıl olan, kendisinde sâkin olduğu ademden (yokluktan), vücûda gelmeye doğru hareketidir. Bunun için *emr*, sükûndan harekete geçmektir denilmiştir. Allah Resûlü de “Küntü kenzen mahfiyyen...” (Ben gizli bir hazinedim) kavliyle muhakkak buna dikkat çekmiştir. Eğer bu muhabbet olmasaydı âlem kendi “ayn”ında zâhir olamazdı. Bu durumda âlemin, ademden varlığa doğru hareketi onu icad edenin muhabbetinin bu iş için harekete geçmesi ile olmuştur.⁸

İbnu'l-Arabî'nin bu sözlerinden, âlemin vücûda geliş sebebinin bir aşk eylemi (*hareketi-i hub*) olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu ifade, İbnu'l-Arabî'de hareketin metafizik kaynağını göstermesi açısından da önemlidir.⁹ İbnu'l-Arabî'nin bu hakikate işaret eden bir başka ifadesi de şöyledir:

Bil ki sevgi makâmı çok şerefli bir makâmıdır. Gene bil ki, sevgi varoluşun aslıdır.

Biz sevgiden sûdur ettik

Sevgi üzerine yaratıldık

Sevgiye doğru yöneldik

Sevgiye verdik gönümüzü.¹⁰

Görüldüğü üzere âriflerin aşka yönelik yaklaşımlarında öncelikle ontolojik bir mâhiyet bulunmaktadır. Bunun sebebi ise insan ile onu yaratan arasında ontolojik bir bağ olmasıdır. Bu ontolojik bağ göstermesi açısından, Allah'ın isimleri içersinde bulunan, hem seven hem de sevilen manasına gelen “*el-Vedûd*” ismi önemlidir. Zira âriflerin birçoğu “Aşk, Vedûd tecellisidir” demişlerdir.

Ârifler, Allah'ın kendisini seven ve sevilen olarak nitelendirmesi ile Kur'an-ı Kerim'de; “(...) O kimseler öyle kimselerdir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler...”¹¹ diye buyrulan âyet-i kerimenin ifade ettiği manâyı dikkate alarak, işaret edilen sevgi ilişkisinin esasında karşılıklı bir zeminde anlaşılması gerektiğini söylemişlerdir. Tanrı'nın insanı, “*Ve nefahtü min ruhi*” (ve ruhumdan üflediğimide)¹² sırrıyla dünyaya göndermesine binaen de Yaratıcı'la yaratılan arasındaki ilişkinin yakınlığını, aşk temelinde izâh etmişlerdir.

5 Süleyman Uludağ, *İbn Arabî*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1995, s. 167.

6 Aclûni, *Keşfü'l-hafâ*, Beyrut, 1985, II, 132, hadis: 2016.

7 Mahmut Erol Kılıç, *Süfi ve Şiir*, İstanbul, İnsan Yay., 2004, s. 175.

8 İbnu'l-Arabî, *Füsûsu'l-hikem*, nşr. E. A. Affi, Beyrut, 1946, s. 203.

9 Mahmut Erol Kılıç, “Muhyiddin İbnu'l-Arabî'de Varlık ve Mertebeleri (Vücud ve meratibu'l-vücud)” (Basılmamış doktora tezi), M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 145.

10 İbn Arabî, *İlahî Aşk*, s. 26.

11 Mâide Sûresi (5)/54.

12 Hicr Sûresi (15)/29.

Ârifler, ilk yaratılan şeyin “Hakikat-i Muhammediyye”, yani Hz. Peygamber’in hakikati olduğunu söylerler. Allah, Hz. Peygamber için, ona olan ezeli aşkı sebebiyle âlemi yaratmıştır. Bundan dolayı ona “habibullah” denmiştir. Allah’ın onu kendisine sevgili kılması, ârifler nezdinde, insan ve Rabbi arasındaki ilişkiyi anlamlandırma hususunda örneklik teşkil etmiştir. İşte bu pencereden bakan âriflere göre, insan bu âlemde gurbeti yaşamakta, aslı vatanından kopmanın acısıyla dolanmaktadır. İçinde bulunduğu kesret âleminde sürekli aramakta ve kaynağını bilemediği sancılar çekmektedir. Hâlbuki bu durum, Hak’tan ayrı düşmenin ve ondan uzak kalmanın bir neticesidir. Onun içindir ki ârifler, Hz. Peygamber’in “Vatan sevgisi imandandır” sözünü, ilahî özlem olarak yorumlamış ve insanın yegâne varlık olan Allah’a yönelişinin adına da “aşk” demişlerdir.

Aşk, Hak Teâlâ’nın insanlığa karşı ilk fiili ve insanın ilahî emaneti kabul etme sebebi olduğu için esas itibarıyla ontolojik bir mâhiyete sahiptir. Bu özellik onu, varlık, var olma ve Vücut’la doğrudan ilgili kılar. İbnu’l-Arabî düşüncesinin ana teması da “Vücûd” ve ona göre tek gerçek varlık, hakikî Vücûd sahibi Allah olduğundan, aşk onun düşüncesinde de merkezî bir öneme sahiptir.

İbnu’l-Arabî’ye Göre Sevginin Türleri

Âriflerin birçoğu gibi İbnu’l-Arabî de, âyet-i kerimede ki “*eşeddü hub*”¹³ ifadesini aşk olarak yorumlar. İbnu’l-Arabî bu ifadede, “aşk”a kinaye yoluyla işaret edildiğini beyân eder. Aşkı muhabbetin ifrat derecesi yani sevginin aşırılışması olarak târif etmiş¹⁴ ve genel olarak da üç çeşit sevgiden bahsetmiştir.

1. İlahî Sevgi: Allah’ın sevmesi demektir.

13 Bakara Sûresi (2)/165.

14 İbn Arabî, *İlahî Aşk*, s. 71/78.

15 Uludağ, *a.g.e.*, s. 168-169.

16 Uludağ, *a.g.e.*, s. 169.

Allah hem kendi zâtını hem bizi (zâtında gizli bulunan a’yânı) sever. Allah bizi hem kendisi için, hem de bizim için sever. “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmekliği sevdim (istedim) ve mahlûkatı yarattım” kudsi hadisi bu sevgi türünün ifadesidir (Bu bizi kendisi için sevdiğine işarettir). Mutluluğumuzu sağlayacak yolu bize göstermiş olması da, bizi bizim için sevdiğinin işaretidir.¹⁵ Bu sebeple peygamberler ve kutsal kitaplar göndermiştir. Velâyet kanalının hep açık olması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Sevginin buradaki mâhiyeti, ontolojiktir.

2. Ruhanî Sevgi (İlahî/Hakikî Aşk): Sevginin sevgilisinin rızasını esas alan sevgidir. Sûfilerin sözünü ettikleri ve adına “ilahî aşk” dedikleri sevgi budur. Bu sevgi ile âşık mâşukunu hem kendisi hem de onun için sever. Ancak öncelik daima sevgilinin olur.¹⁶ Bu sevgide âşık iradesini, sevgilisinin iradesine teslim eder. Bu sevginin nihâî hedefi, âşık, mâşûk ve aşkın bir ve aynı olduğunun idrâk edilmesi, sevenin sevgilisinde fâni olmasıdır. Bu üçlü yapı bire inip cem edilmedikçe, yani tevhid olmadıkça aşk görevini yapmamış demektir. Bu da cem’le, fenâ ile mümkündür. Akabinde ise sevgilide yeniden doğma gerçekleşir. İbnu’l-Arabî bu sevgi türünü, insanın manevî terbiyesi ve tekâmülünden önemser. Çünkü insan, bu sevgiyle ontolojik fakirliğini tecrübe eder. Gerçek metafizik olan mârifetin elde edilmesi de bu şekilde olur. İşte buna binaen İbnu’l-Arabî şöyle demektedir:

Bil ki, ruhanî sevgide âşık akıl ve ilmi bileştirdiği zaman, akli sayesinde bilge (*hâkim*) kişi olur; bilgeliği sayesinde de âlim biri olur. O zaman bütün işleri bilgelik (hikmet) düzenine göre düzenler ve işlerin yerini değiştirmeye kalkmaz. Do-

layısıyla, sevdiği zaman sevginin ne demek olduğunu, sevenin ne anlama geldiğini, sevgilinin hakikatının ne olduğunu ve sevgiliden ne istediğini ve ne beklediğini bilir.¹⁷

Aşkın, kalbin fonksiyonu; bilginin ise zihnin fonksiyonu olarak algılanmasından dolayı, aşk ve bilgi birbirinden bağımsız gibi görünmektedir. Hâlbuki Tanrı'yı tanıma ve hakikatine vâsıl olma bilgisi olan ve âriflerin mârifet dediği bilgi, kalbin fonksiyonudur. Zira Hak Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de "(...) düşünecek kalpleri yok mu?"¹⁸ diye buyurmuştur.

Âriflerin aşkında, görünüşte o aşkın bir izi, bir eseri yoktur. Çünkü mârifet, sadece ârif âşıklara verilen ve sadece onların bildiği sır gereğince, tabii sevginin izlerini siler süpürür. Ârif olan âşik diri kalır ve ölmez. Mücerred bir ruhtur o. Ârifin taşıdığı aşktan tabiatın haberi yoktur. Aşkı, ilahî aşktır, rabbanî şevktir. Allah'ın "Kud-dûs" ismiyle güçlenmiştir. Duyulur (duyularla kavranılır) sözlerin (el-ke-lâmu'l-mahsus) tesirinden güvencededir.¹⁹

3. Tabîi Sevgi: Tabîi sevginin kaynağı ih-san ve lütufkârlıktır. Bu anlamda, bu sevgi türü insan ve hayvanda ortaktır. Bunlar nimeti verenin değil nimetin kuludur. Yani, gerçekten sevenin varlığı O'nda kendi nefsi için bulunduğu mutluluk ve zevkten dolayı sevmesini gerektirir. Yani kendi nefsi için sever.²⁰ Tabîi sevgide birden fazla suret sevilir ve biri diğerinin sevilmesine engel olmaz.

3.1. Unsurî Sevgi (Beşerî Aşk): İbnu'l-Arabî, Tabîi sevginin bir çeşidi olarak "unsurî sevgi"den de (beşerî aşk) bahseder.

17 İbn Arabî, *a.g.e.*, s. 57.

18 Hac Süresi (22)/46.

19 İbn Arabî, *a.g.e.*, s. 119.

20 Uludağ, *a.g.e.*, s. 170.

21 Uludağ, *a.g.e.*, s. 170.

22 İbn Arabî, *a.g.e.*, s. 32.

23 İbn Arabî, *Tercümânü'l-Eşvâk (Arzuların Tercümanı)*, çev., Mahmut Kanık, İstanbul, İz Yay., 2004.

Bu sevgide belli bir surete bağlanmak ve öbürlerinden yüz çevirmek esastır. Mec-nûn'un Leyla'ya duyduğu sevgi gibi.²¹ Ârifler açısından bu sevgi türü sevmenin tabiatını öğrenme ve aşkın tâlimini yapma hususunda önem arz eder. Üstelik aşkın objesi değişse bile aşkın taliminin değişmeyeceğini düşünen ârifler, farklı şeylere duyulan sevginin öz itibarıyla aynı olduğunu ancak sevgiler arasında zâhirde bir derece farkının bulunduğunu söylerler. İbnu'l-Arabî'nin, âriflerin bu ortak kanaatini benimsemekle birlikte, aşkın objeleri olabilecek şeyler arasında önceledikleri de vardır:

İnsanın sevgilisi Hakk Teâlâ olursa, ya da bir insan, bir kadın ya da bir çocuk olursa bil ki ancak o zaman sevgi, âşığı sevgi denizinde boğar. Bu saydıklarımın dışındakilerin sevgileri, insanı sevgi deryasında boğamaz.²²

Bununla birlikte beşerî aşk, ârife perde olup onun manevî tekâmülüne engel olabilir. Aşkı asıl mecrasına çeviremeyen ârif için bu durum tehlikelidir. Çünkü Allah, kendinden başka hiçbir varlığın aşk derecesinde sevilmesine müsaade etmez. Âriflerin "Allah'ın gayretine (ilahî kıskançlık) dokunur" diyerek uyardıkları hâl, budur.

Her şeye rağmen, ârifler beşerî (mecazî) aşkı, ilahî aşka ulaştıran en kuvvetli yollardan biri olarak görürler. Aşkın sembolizmi açısından da iyi bir zemine sahip olan beşerî (mecazî) aşk, işte bu sebeple ârifler tarafından sürekli dillendirilmiştir. Onlar, "Mecaz hakikatin köprüsüdür" derken de, bu noktaya işaret etmektedirler. Zira her sevgide bir dereceye kadar aşkı zevk etmek mümkündür.

İbnu'l-Arabî de *Tercümânü'l-Eşvâk* (Arzuların Tercümanı)²³ adlı eserinde, Mek-

ke'de iken kendisinden hadis dersi aldığı Şeyh Mekînüddîn'in kızı "Nizâm"ın adını kullanarak, onun sembolizmi ile ilahî aşkı anlatmıştır. Zâhir ülemanın bu sembolizmi idrâkteki acizliklerinden kaynaklanan problemleri gidermek ve yanlış anlamların önünü kesmek için de, daha sonra eserine *Zehâiru'l-a'lâk fi şerh-i Tercümâ-ni'l-eşvâk* adlı şerhi yazmıştır. İbnu'l-Arabî, beşerî sevgiyi, her şeyin içinde var olan ve kainata yayılan, kaynağı ise bizzat Hak olan küllî sevginin bir yansıması olarak görmüş ve insan sevgisini ilahî bir kaynağa bağlamıştır. Zira İbnu'l-Arabî,

Hiç kimse kendi Yaratıcısından başkasını sevmez. Fakat Zeyneb'in, Suad'ın, Hind'in ve Leylâ'nın sevgisiyle, ya da bu dünya sevgisiyle, ya da para ve makâm hırsıyla, ya da âlemde sevilen şeylerin sevgisiyle Allah gizlenmiştir. Şairler bütün sözlerini yaratıklar üzerine harcadılar ve O'nun hakikatini tam anlamıyla bilemediler. Ârifler ise, duydukları her şürde, her bilmedede (lügaz), her methiyede ve her gazelde, şekillerin ve suretlerin perdesi arkasından sadece O'nu görürler. Bütün bunların sebebi, Tanrı'nın kendisinden başkasının sevilmesini kabul etmediği, ilahî kıskançlıktır.²⁴

der ve şunu da ekler: "Sevginin ilgi konusu her durumda Allah'tır."²⁵

Bir Bilgilenme Süreci Olarak "Aşk"

Ârifler, "Küntü kenzen..." hadisi diye meşhur olan hadis-i kudsîdeki "bilinmek" ifadesiyle kastedilenin mârifet, "sevmek/istemek" ifadesiyle kastedilenin ise aşk/muhabbet olduğunu söylerler. İşte bu yaklaşım tarzı, âriflerin bilme ve sevme ilişkisini birbiriyle irtibatlı olarak algıladıklarını göstermektedir. Böylelikle, aşkın ontolojik mâhiyetinin yanı sıra epistemo-

lojik bir süreç olduğuna ve bu sürecin de mârifet anlamındaki sırlar bilgisine ulaştığına, işaret edilmektedir. Vurgulanmak istenen şeyse, aşk ile mârifet arasındaki ilişkinin birbirine bağımlılık düzeyinde olduğudur.

Söz konusu İbnu'l-Arabî olduğunda ise, onun mârifete dair görüşlerinde "aşk"ın nasıl bir fonksiyon icra ettiğini anlamak, öncelikle onun düşüncesinin en temel kavramı olan "Vücûd"u ve onun mârifet ile olan irtibatını anlamakla mümkündür. İbnu'l-Arabî, başta da son da her daim var olana "Var" deyip, Vücûd O'na aittir, der. Bir zamanda var olup bir zamanda yok olana; yani var olabilmek ve varlığını devam ettirebilmek için başkasına muhtaç olana, var demez. O, olsa olsa mevcut olabilir. Bununla birlikte İbnu'l-Arabî var olabilmenin imkânına da işaret eder. Ona göre "Her daim 'Var' olanla var olana 'var' denilebilir ki bu durumda tek var olan, Hak'ta, fenâ-yı tâmma ermiş olan ehlu-lahtır".²⁶ Onlar böylelikle vücûd sahibi olmuşlardır.

Bir virdine "Vücûd'u açan Allah'ın adıyla (Bismillahi Fâtihi'l-vücûd)"²⁷ diye başlayan İbnu'l-Arabî, Vücûd'un hakikati hakkında bilgi sahibi olanları, bizzat vücûd sahibi olarak tanımlamaktadır. Zira ona göre Vücûd hakkında söylenecek sözü olana, Vücûd'un bizzat kendini açmış olması gerekir.²⁸ Bu da Tanrı'yı bilmenin yine Tanrı'yla olacağı mânâsına gelir. İbnu'l-Arabî Vücûd'un bilgisini metafiziğe (değişmeyen asıl'a, ilâhiyata taallûk eden ilme), marifet ilimlerine hasreder.²⁹ Marifetin hasıl olmasında nefsin terbiyesi ve tezkiyesi önemlidir. Aşkın yakıcılığı ise tezkiye ve terbiyenin en kestirme yoludur. Zira, aşk bir ateştir. Nasıl ki insanın bed-

24 İbn Arabî, *İlahî Aşk*, s. 34.

25 İbn Arabî, *a.g.e.*, s. 35.

26 Mahmut Erol Kılıç, *a.g.e.*, s. 164.

27 Mahmut Erol Kılıç, *a.g.e.*, s. 167.

28 Mahmut Erol Kılıç, *a.g.e.*, s. 168.

29 Mahmut Erol Kılıç, *a.g.e.*, s. 163.

ni suyla arınıyorsa, ruhu da ateşle arınır. Bu arınma da, ilahî aşk ateşiyle olur. Aksi mümkün değildir. Çünkü sûfilere göre aşk, aşağılık duyguları eğitmenin şeraite uygun tek yoludur.³⁰ İnsan ilahî aşka ne kadar düçar olursa o kadar arınır ve Allah ona o nispette yakınlık ihsan eder. Yakınlaşma da mârifetin elde edilmesinin şartlarındandır.

İbnu'l-Arabî, "İnsanın nefesine marifeti, Rabbine marifetine mukaddimedir. Çünkü, insanın Rabbine marifeti, O'nun kendi nefesine marifetinden neticedir"³¹ derken, Vücûd bilgisinin, insanın kendi hakikatini idrak etme ve kendini tanıma bilgisi olduğunu söylemektedir. "Kim nefisini tanırsa, Rabbini de tanıır"³² hadis-i şerifi de (bir rivayete göre Hz. Ali'nin sözü) buna işaret etmektedir.

Onun içindir ki, Vücud'un bilgisini hariçte, âriflerin ifâdesiyle taşrada aramak nafilidir. Bu bilgi, Hak Teâlâ'nın "ve nefahtü min ruhi" sırrını taşıyan insanın bizzat kendisinde gizlidir. Hakikatle yüklenmiş olarak bu âleme gelen insan, izafî âlemdeki örtülerden dolayı hakikatini unutmuştur. Yapması gereken bu örtülerden kurtulup hakikati tüm çıplaklığıyla müşâhede etmektir. Bu noktada devreye aşk girer ve sâlikin manevî yolculuğunda ona yoldaş olur. Aşk ziyadeleştikçe, sâlik hâzır hâle gelmeye dolayısıyla da mârifeti artmaya başlar. İşte Vücûd bilgisi, ancak hâzır olduğunda ve huzurda bulunulduğunda sahip olunan bilgidir. Felsefî dille söylenecek olursa sûfilerin epistemolojileri ontolojilerine bağlıdır.³³ Aslında tasavvufî düşüncede her şey birbiriyle rabatalı olup ayrımlar sadece tefhim için yapılan sunî ayrımlardır.

30 Annemarie Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, çev., Ergun Kocabıyık, İstanbul, Kalcı Yay., 2001, s. 146.
 31 Ahmed Avni Konuk, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., 1992, c. IV, s. 326.
 32 Aclûni, *a.g.e.*, II, s. 362.
 33 Mahmut Erol Kılıç, *a.g.e.*, s. 164.
 34 Lütfî Filiz, *Noktanın Sonsuzluğu*, İstanbul, Pan Yay., 1999, c. II, s. 223.
 35 İbn Arabî, *Mişkâtü'l-Envâr (Nurlar Hazinesi)*, çev., Mehmet Demirci, İstanbul, İz Yay., 1994, s. 70.
 36 Azizüddid Neseî, *Tasavvufta İnsan Meselesi İnsan-ı Kâmil*, çev., Mehmet Kanar, İstanbul, Dergâh Yay., 1990, s. 59.

Aşk ve mârifet arasındaki birbirini besleyen sarmal ilişkide de bunu görmek mümkündür. Şöyle ki, sâlikin amacı Tanrı'yı tanımadır. Onun var olduğunu bilmek yetmez. Bu yetersizliği gidermek, bir başka ifadeyle Tanrı'yı tanımak için sâlik yine Tanrı'ya muhtaçtır. Çünkü onu tanıma hususunda fakr içersindedir. Ancak Tanrı, kendini bize izhâr eder ve bize bildirirse, biz onu tanıyabiliriz. Bunun gerçekleşmesi, yani tahakkuk etmesi için öncelikle yakınlığa ihtiyaç vardır. Bilme ilişkisindeki "uzaklık"ı cehalet olarak gören ârifler, bu yakınlığı da şöyle izâh ederler:

Mademki, Allah bizi sevgiyle yarattı, ona dönmek de sevgiyle olmalıdır. Şüphesiz ki, yakınlık (kurbıyyet) ve ünsiyyeti ancak sevgi sağlar. Buna binaen sevgi için "Allah'a yaklaştıran" değil "yaklaşan" demek gerekir. Zira, sevgi ile insan bizzat Allah'a yaklaşmaktadır.³⁴ İnsan Rabbine yaklaştıkça sevgisinin şiddeti de artar. Şiddetlenen sevgi, âşığın sevgilisine odaklanarak, O'ndan gayrısını görmeyecek kadar O'nunla meşgul olmasına sebep olur. Ve sadece O'nu anmaya (zikretmeye) başlar. İbnu'l-Arabî'nin de dikkat çektiği, kudsi bir hadiste bu durum şöyle ifade edilmektedir:

Kulum Beni zikrettiği ve dudakları, Benim (ismim) ile hareket ettiği vakit Ben onunla birlikteyim.³⁵

Daha sonra ise, âşığın zikretmek suretiyle dilinden düşürmediği sevgilisi, onun kalbini istila eder ve onda hüküm sürer. Çünkü aşk ortağa katlanamaz. Sen boşaltmazsan, o kendi boşaltır.³⁶ Bundan dolayı âşık sevgilisinin iradesine teslim

olur. Öylesine teslim olur ki, tüm sorunlar ve sorular sükûn bulur.

İbnu'l-Arabî, Hz. Peygamber (s.a.v)'in yaklaşık on yıl hizmetinde bulunan Enes bin Malik'e, hizmeti esnasında "Niçin yaptın?" veya "Niçin yapmadın?" dememesini bu bağlamda şöyle yorumlar:

Sevgili'nin, seven üzerindeki tasarrufu çözümlenemez, aksine O'na teslim olunur. Hatta ondan lezzet alınır, zevk duyulur, çünkü âşık, sevgilisinin dışında, kalbinde bulunan her şeyi yakan, yakıp kül eden bir ateşle yanmaktadır³⁷

İşte bu durum, âşıktan beşeriyet hicabının kaldırılmasına ve âşıkın Allah'ın sıfatları ile sıfatlanıp, onun ahlâkıyla ahlâklararak beşerî sıfatlardan fâni olmasına sebep olur. Tasavvuf'ta *fenâ* adı verilen bu makâmın elde edilmesi hususunda, ilahî aşk basamaklarından olan *hâlvet* tecrübesini de unutmamak gerekir. Zira, yâr ile başbaşa kalmak diye de tarif edilen *hâlvet*, yakınlığı zirveye çıkarma noktasında önemli bir temrindir. Nitekim Mekke müşrikleri de Hz. Peygamber Hıra'ya ibadete çekildiği zaman "Muhammed Tanrı'sına âşık oldu" demişlerdir.

Hakk'ı tam manâsıyla bulabilmek ancak beşerî duygu ve sıfatlardan soyunup, her türlü kayıttan kurtulduktan sonra mümkün olur. İzafe olan bu âleme ait her türlü bağ, ârifin/âşığın ayağına takılan bir hal-ka gibidir. Ârifin/âşığın, dikey istikametteki manevî yolculuğunda onu sürekli olarak aşağıya çeker ve onun yükselmesine engel olur. Ârifin/âşığın yapması gereken ise, hâdis (yaratılmış) olan her şeyden zühd etmek suretiyle kurtulmaktır. Onun içindir ki "Mevcudda ne kadar zühd edilirse o kadar Vücut elde edile-

cektir".³⁸ Vücûd ise ârifin/âşığın helâk ve mahvolmasını gerekli kılar. Âşık da mahviyeti ancak fenâ makâmında yaşar. Çünkü mahviyet, İbnu'l-Arabî'nin ifadesiyle aşkın en şiddetli hâli olan "*gâ-râm*" (sevgilide helâk olmayı isteme ve aşkın hakimiyetine girme)³⁹ durumunun sonucudur. Âşık burada iken, aşkı sebebiyle adeta suyun fokur fokur kaynağı gibi kaynamakta ve bu kaynağı onun kalbini Allah'ın lütûf ve ihsanı olan vecdin gelmesine müsait hâle getirmektedir. Hakikatte, vecdde kulun iradesi yoktur. Lâkin kul için sözkonusu olan, kalbinin vecdin gelmesine elverişli bir hâlde olmasıdır.

Kalbin görmesi ve işitmesi olan vecd hâli, âşığı, "kabe kavseyn" (kesret lekesinin tamamen silinmediği makâmı) veya "*ev ed-nâ*"ya (kesret lekesinin tamamen silindiği makâm) ulaştırır ve âşık, vecd hâlinde iken, nihayetinde bir sır olan Vücûd bilgisi ona verilir. Çünkü "Vücut, Vecd'de Hakk'ı bulmaktır".⁴⁰ Hakk'ın bulunuşu, O'nun kendisini açmasıyla mümkün olduğundan sâlik, zorlu bir manevî yolculuğun nihayetinde yani fenâda bunu tecrübe eder.

Fenâ tecrübesiyle âşık, sevgilisiyle bir ve beraber olmayı başarmıştır. İbnu'l-Arabî'nin işte bu noktada kastettiği yakınlık; "(...) Biz ona şahdamarından daha yakınız"⁴¹ âyet-i kerimesiyle ifade edilen ve kendisinin "kurb-ı âm" diye adlandırdığı, Hak Teâlâ'nın herkesi kuşatan yakınlığı değildir. Zira kendisi "Burada ben yalnızca, kulun Allah'a yakın olmasının karşılığı olan yakınlığı kastediyorum"⁴² demektedir. Yine İbnu'l-Arabî, Hz. Peygamber'in üstü kapalı bir şekilde, "İnsanın Allah'a aşkının meyvesi, Allah'ın o insana aşkı-

37 İbn Arabî, *İlahî Aşk*, s. 172.

38 İbnu'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, nşr., Osman Yahya, Kahire, 1972, IV/138.

39 İbn Arabî, *a.g.e.*, s. 90.

40 Mahmut Erol Kılıç, *a.g.e.*, s. 176.

41 Kaf Sûresi (50)/16.

42 İbn Arabî, *Hakikat ve Tefekkür*, çev., Mahmut Kanık, Ankara, Hece Yay., 2003, s. 39.

dır” diye buyurduğu meşhur hadisinden bahseder:⁴³

Allah-u Teâlâ buyurur ki, “Kulum nâfile ibadetlerle bana yaklaşır, tâ ki Ben onu severim. Ben onu sevdiğim zaman işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı olurum.”⁴⁴

İşte bu beyân, manevî yolculuğa katılması hasebiyle *sâlik* adını taşıyan, sonrasında ise mârifetinden dolayı *ârif*, âşkından dolayı *âşık* adını alan kimsenin yetkinliğe ulaşma sürecinin meyvesidir. Artık Hakk'ın ihsanı olan hakikî kurbîyyet hasıl olmuş ve âşıkta hâzır olmuştur. Çünkü tasavvufta, *ilm-i huzurî* denilen, yani huzurda bulunup o bilgiyi almaya lâayık olmak suretiyle açılan bir bilgi türü sözkonusudur. Sâlikte liyâkat hâsıl olduğunda o bilgi ona verilir ve açılır. Aksi takdirde hakikate ulaşmak mümkün değildir. İşte bu noktada aşkın, izafî alemde örtülü (hicaplı) olan hakikatlerin peçesini açtığını görürüz. Perdeleri kaldırmak aşkın görevidir. İbnu'l-Arabî'de bunu şöyle tasvir eder:

Seninle O'nun arasındaki perdeler kalktığı anda, hiçbir bulutun kapatamadığı açık havadaki güneş gibi azameti sana zâhir olur. Tıpkı Hz. Peygamberin şu sözünde ifade ettiği gibi: “Rabbini öğle vaktinde, hiçbir bulutun olmadığı gökyüzündeki güneş gibi göreceksiniz.”⁴⁵

Perdelerin kalkması için âşığın, Hakk'ın mahremi olması gerekmektedir. Yani sevgili hemen kendini açmaz, hemen tepki göstermez. Bir süre geçtikten sonra yavaş yavaş perdeleri kaldırır ve kendine yaklaşırtarak müşâhedeye izin verir. Zira sevgili nâziyla, seveninin niyâzını ve arzusunu kamçılar. Âşığı divâne eden bu hâlin mâşuk nazarındaki kıymeti, sıradan insanın takdir edemeyeceği ve tahmin edemeye-

ceği kadar büyüktür. Onun içindir ki hakiki sevgili olan Allah-u Teâlâ, insanı ne kadar çok severse onu o nispette sınırlar. İster ki âşığın dünyevî hiçbir tesellisi kalmasın ve sadece O'na sığınıp güvensin. Bu durumda, âşığın terbiye edilmesine ve kemâle ermesine sebep olur. Seyrî sulûk denilen bu yolculuk olgunlaşmanın, eğitilmenin ve hâzır hâle gelmenin adıdır. Zira İbnu'l-Arabî'ye göre de bilgeliğin en temel özelliği ruhanî yolculuktur. Bu yolculuğa da aşksız çıkılmaz.

İlahî aşkı, insanın mükemmelliğe ulaşmadaki nitelikleri belirlediği için önemli gören İbnu'l-Arabî, bu nitelikleri, Allah tevbe edenleri sever, Allah temizlenenleri sever, Allah sabredenleri sever, Allah şükredenleri sever vb. gibi, Kur'an'daki ifadelerle tek tek anlatır. Allah'ın sevgisini kazanma ve onu tanıma hususunda iştiahlı olanlara, iç âlemlerinde takip edecekleri yolu gösterir. Bununla da yetinmeyerek yolculuğun nihayetinde dair de bilgiler verir.

Âşık, yolculuğunun nihayetinde tüm kişisel niteliklerini yitirir. Bu ise Hakk'ın seninde öldürüp kendisiyle diriltmesi suretiyle olan yeni bir doğum hâlidir. İbnu'l-Arabî “*vücûdî fakdî*” (benim var oluşum yokluğumdadır)⁴⁶ derken bunu kastetmektedir. Çünkü ölüm, kişisel niteliklerin yok olması, ezeli mâşuk ile zamanın içinde yaratılan âşık arasındaki perdenin kaldırılması demektir.⁴⁷ Vuslat, yani kavuşma âşıkın mâşukunda fâni olmasıyla gerçekleştiğinden aşkın sonunda ölüm vardır. O, yanmış küllerinden yeniden hayat bulmak için ölmelidir. Ârifler bunu “Ölmeden önce ölünüz” hadis-i şerifiyle izâh ederler.

Bu hadis-i şerif ârifler indinde şeksiz şüphesiz bilgi anlamına gelen yakîne ulaşmak için, nefsin bedeninin ölümünden önce

43 William Chittick, “Bir Âşık Olarak İbn Arabî”, *Keşkül Dergisi*, Ekim 2004, sayı: 2, s. 5.

44 Buhârî, Rikâk, 38; İbnu'l-Arabî, *Mişkâtü'l-Envâr*, s. 156-158.

45 Hümevra Hamzaoglu, “Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin ez-Zehâiru'l-a'lâk fi Şerh-i Tercümâni'l-Eşvâk Adlı Eserinde İlahî Aşk Sembolizması”, (Basılmamış yüksek lisans tezi), M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 72.

46 Mahmut Erol Kılıç, *Sufî ve Şiir*, s. 172.

47 Annemarie Schimmel, *a.g.e.*, s. 141.

ölümü tatması gerektiğine dikkat çekmektedir. Öte yandan “Bütün nefisler ölümlü tadar, sonra bize rücu’ ederler.”⁴⁸ âyet-i kerimesi, nefsin ölümünün tabii sonucunun Hakka rücu’ etmek yani yakîne kavuşmakla eşanlı olduğına delâlet etmektedir. Onun içindir ki, İbnu’l-Arabî âşığın sıfatlarını sayarken birinci sırada “âşik maktul olmalıdır”⁴⁹ der. Zira tasavvufî düşüncede ortayolculardan sayılan Gazalî’nin “Ölümün olmadığı aşkta hayır yoktur” demesi, diğer âriflerin/âşıkların da bu konudaki kanaatine dair bize ipucu vermekte hatta genelinin aynı görüşü paylaştığı izlenimini uyandırmaktadır.

Öyle görünüyor ki *fenâ-fillâhı* tecrübe eden ârif/âşik, *müşâhede* ile görmekte ve *hakka’l-yakîn* olarak da bilmektedir. Yolu, yoldaşı, azığı ve rehberi aşk olan ârif/âşik bundan sonra Hak ile söylemekte, Hak ile hareket etmekte ve onun her işi Hak’la olmaktadır. İbnu’l-Arabî’nin şu sözleri de tecrübe edilen yakınlığın, insanı, keyfiyetini bilemeyeceği şekilde Allah’la bir ve beraber kıldığını göstermektedir:

Kim Allah’ın sevdiği olursa, kendisini seven Allah’ın ona vereceği şeyi hiç kimse bilemez. Çünkü seven sevdiğine kendini verir bütünüyle...⁵⁰

Bazı âriflerin/âşıkların, ilahî seçimle fenâ makâmından sonra bekâ makâmına geçtiği de görülür. Onlar, işte burada Hak’tan halka dönüp, kesrette vahdeti, vahdette kesreti müşâhede ederler ve Hak’ın halkla tecellisini, halkın Hak’ta izmihlâlini tecrübe ederler. Sonrasında ise ilahî seçimin gereği olarak irşad için geri dönüş olmaktadır. Çünkü İbnu’l-Arabî’ye göre irşad, ancak bekâ makâmına geçene verilir.

Muhammedî bereketin taşıyıcısı olma vasfıyla, mürşidlik verilen ârifin/âşığın görevi, kendi yaşadığı aşk serüveninden

hâsıl olan mârifeti, onu isteyenlerle paylaşmak ve onların ihyâ olmasına vesile olmaktadır.

Sonuç

İbnu’l-Arabî aşkın son gayesinin O’nun hakikatini bilmek olduğunu söyler. Zira aşk, “Ne kadar seversen o kadar bilirsin” düsturuyula hareket eden epistemolojik bir süreçtir.⁵¹ Aşk, yalnızca ruhun özünü hatırlamasını sağlamakla kalmaz. Hakikî Varlık’a ilişkin mümkün tek bilginin dolaysız ve apaçık bilgi olan sezginin yolunu açar. Tanrı bilgisi için aşka ihtiyaç vardır. Unutulmamalıdır ki aşk, insandan zuhur eder ve insanın Allah’ın kühü Zâtını anlamasına yardım eder. Çünkü, O’nu başka türlü anlamak mümkün değildir. Aşka, “kuvvet-i ezeli” denmesinin nedeni de budur.⁵²

Muhakkik sûfi ya da *gerçek ârif* denildiğinde aynı zamanda gerçek âşik da denilmiş olmaktadır. Zira, Tanrı’yı yine Tanrı’yla bilen için aşkın yokluğu düşünülemez. Çünkü aklın üstünde yani fizikötesinde ilerlemek ancak aşkla mümkündür. Yegâne hedefi Allah’ı bilmek, onu tanımak olan ârifin, aşkla olan yolculuğunu ve aşkın onu hangi merhalelerden geçirecek maksuduna ulaştırdığını görmek ve aşkın, insanı tekâmül ettiren, kemâle erdiren gücünü hissetmek için, Hz. Ali (k.v.)’ye nispet edilen *Nehcü’l-Belâga* adlı eserde zikredilen şu kudsî hadis bize kifâyet eder:

Beni talep eden Beni bulur
Beni bulan Beni bilir
Beni bilen Beni sever
Beni seven Bana âşik olur
Bana âşik olana Ben de âşik olurum
Ben kime âşik olursam onu öldürürüm
Öldürdüğüme diyet gerekir
Onun diyeti bizzat benim

48 Ankebut Sûresi, (29)/57.

49 İbn Arabî, *İlahî Aşk*, s. 131

50 İbn Arabî, *a.g.e.*, s. 109.

51 Mahmut Erol Kılıç, *a.g.e.*, s. 179.

52 Lütfi Filiz, *a.g.e.*, s. 206.